

Research Paper

A Comparative Study of the Publicity and Freedom of Education in Iranian Constitutional Law and International Documents

Roghayeh Sadeghiram¹, Rouhollah moazeni*², Seyede Zahra Pourrashid³

¹ PhD in Criminal Law and Criminology, Lecturer in Law, Faculty of Humanities, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran.

² Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran

³ Assistant Professor, Department of Law, Faculty of Humanities, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran.

10.22080/lps.2021.22141.1255

Received:

August 17, 2021

Accepted:

October 14, 2021

Available online:

December 16, 2021

Keywords:

right of education, educational freedom, public education, conflict of laws, positive rights

Abstract

The right of education is one of the most fundamental human rights recognized in the form of the second generation of human rights in the Universal Declaration of Human Rights and the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Since the government of the Islamic Republic of Iran has accepted these documents, it is obliged to observe the provisions of the international documents and pay attention to the accepted principles of this right in these documents. The Constitution of Iran, as the mother law, is the most important source and basis of the right of education. Therefore, recognizing the right of education and accepting its principles in the constitution is necessary to protect this right. One of the most important and challenging principles of the right of education is the publicity and freedom of education, which in some cases has been ignored by the Iranian government, referred to as human rights violations by international powers. The purpose of this study is to examine the principles of publicity and freedom of education in the Iranian constitution to determine in what cases these principles are in conflict with these documents. It is also tried to find the solutions to this conflict. In this regard, French education regulations are also cited as an example of foreign law. This is a library research using documents, books, articles, internal regulations, international documents and the French Constitution, in an argumentative and analytical-descriptive manner. It is also a practical research that can pave the way for a legislator to identify the right of education. The findings indicate that although these principles are enshrined in the Constitution, they are not comprehensive and effective, and in many cases conflict with the international laws and require review by the legislature.

*Corresponding Author: Rouhollah moazeni

Address: Department of Law, Faculty of Humanities, Mohaghegh Ardabili University, Ardabil, Iran Email: moazeni@uma.ac.ir

Extended abstract

1. Introduction

The principle of universality and the principle of educational freedom are among the basic principles of the right of education and its integral components. The right of education, as a right of the second generation of human rights, obliges governments to implement and extend it. No government can claim the implementation of this right without observing these principles and even observing other principles of the right of education. The international instruments accepted by the Iranian government in the field of the right of education oblige the Islamic Republic to comply with its provisions. Failure to comply with the provisions of these documents means violation and the government of Iran will be a violator of international regulations and human rights. On the other hand, the full exercise of the right of education, in addition to the exercise of this right through the enactment of laws and the enshrinement of this right in the constitution, prevents the enactment of conflicting laws.

In Iranian law, disregard for the dual principles under consideration is evident in some cases and leads to a violation of the right of education and the issuance of reports against the government for human rights violations. These include reports by the UN Secretary-General on violations of the right of education in relation to foreign nationalities, ethnics, religious minorities and political criminals. In recent years, there have been developments in the field of the right of education in Iranian law and in practice. However, there are still shortcomings in these reports. Therefore, it is necessary to determine in which cases

the laws of Iran are in conflict with international regulations and what solutions does the Iranian government have to resolve these conflicts?

2. Research Methodology

The purpose of this study is to review the Iranian constitution and compare it to the international documents. For this purpose, it is necessary to review the international documents through studying the original version of the international documents on the right of education and the principles of universality and educational freedom and comparing it to the Iranian constitution. On the other hand, because the constitution is the mother law and other laws are regulated accordingly, the reflection of the views in the constitution can be seen in other laws as well. Therefore, some related laws are also under consideration. The original version of the French Constitution has also been studied to be complied with the Iranian Constitution on a case-by-case basis in each of the principles. In this research, the library and documentary method has been used. Books, articles, internal regulations, international documents and the French Constitution have been studied in the library and materials related to the subject of research have been extracted and examined in a reasoning and analytical-descriptive manner. Although this article is a fundamental research, it has practical effects, including paving the way for the legislator in recognizing the right of education.

3. Research Findings

The findings indicate that although the Constitution recognizes the principles of universality and freedom of education, it takes no further action to enforce and uphold this right. Ignoring these principles

has led to a disregard for the right of education. However, governments play an essential role in protecting positive rights and preventing the enactment and repeal of anti-human rights laws and regulations.

4. Conclusion

The Islamic Republic of Iran can support the principles of the right of education in several ways and prevent violations of the provisions of the international treaties. Invoking the rule of fundamental change of circumstances is an appropriate way to withdraw from treaties under Article 62 of the Vienna Convention on the Law of Treaties (1969). Another solution is to change the laws contrary to the international treaties according to the sharia issues and adapt them to the requirements of the time. Given that no action has been taken to withdraw from the international treaties, the implementation of these provisions as a law beyond domestic law accepted by the government is both morally and legally necessary.

Funding

There is no funding support.

Authors' contribution

Authors contributed equally to the conceptualization and writing of the article. All of the authors approved the content of the manuscript and agreed on all aspects of the work.

Conflict of interest

Authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the people who directly or indirectly helped to come up with the idea and write the manuscript.

علمی پژوهشی

مطالعه‌ی تطبیقی همگانی بودن و آزادی آموزش در قانون اساسی ایران و اسناد بین‌المللی، با تأکید بر راهکارهای حل تعارض

رقیه صادقی رام^۱، روح‌الله موذنی^{۲*}، سیده زهرا پوررشید^۳

^۱ دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، مدرس گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
^۲ استادیار گروه حقوق عمومی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران
^۳ استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایران.

 10.22080/lps.2021.22141.1255

چکیده

حق بر آموزش، یکی از اساسی‌ترین حقوق بشر بوده که در قالب نسل دوم حقوق بشر در اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر و میثاق بین‌المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی به رسمیت شناخته شده است. دولت جمهوری اسلامی ایران، به عنوان دولتی که این اسناد بین‌المللی را پذیرفته، ملزم به رعایت مقررات اسناد بین‌المللی و توجه به ارکان و اصول پذیرفته شده‌ی این حق در این اسناد می‌باشد. قانون اساسی ایران به عنوان قانون مادر، مهم‌ترین منبع و مبنای حق بر آموزش به شمار می‌رود؛ بنابراین شناسایی حق بر آموزش و پذیرش اصول آن در قانون اساسی برای حمایت از این حق بایسته است. از مهم‌ترین و چالش برانگیزترین اصول حق بر آموزش، همگانی بودن و آزادی آموزش است که در مواردی مورد بی‌توجهی دولت ایران قرار گرفته و با واکنش‌هایی مبنی بر نقض حقوق بشر و اسناد بین‌المللی همراه بوده است. هدف این پژوهش بررسی اصل همگانی بودن و آزادی آموزش در قانون اساسی ایران است تا مشخص شود که این اصول، در چه مواردی با این اسناد در تعارض است؟ و راهکارهای حل این تعارض چیست؟ در این راستا، به مقررات آموزش کشور فرانسه نیز به عنوان نمونه‌ای از قوانین خارجی استناد می‌شود. این پژوهش، کتابخانه‌ای و اسنادی، با بهره‌گیری از کتب، مقالات، مقررات داخلی، اسناد بین‌المللی و قانون اساسی فرانسه، به روش استدلالی و تحلیلی-توصیفی بوده و پژوهشی کاربردی است که می‌تواند راه‌گشای قانون‌گذار در شناسایی حق بر آموزش باشد. یافته‌ها بیان‌گر این است که گرچه این اصول در قانون اساسی مورد حمایت قرار گرفته؛ اما این حمایت، همه‌جانبه و کارا نبوده و در موارد متعددی با اسناد بین‌المللی در تعارض و مستلزم بازنگری توسط قانون‌گذار است.

تاریخ دریافت:

۲۶ مرداد ۱۴۰۰

تاریخ پذیرش:

۲۲ مهر ۱۴۰۰

تاریخ انتشار:

۲۵ دی ۱۴۰۰

کلیدواژه‌ها:

حق بر آموزش، آزادی آموزشی، آموزش همگانی، تعارض قوانین، حقوق مثبت.

* نویسنده مسئول: روح‌الله موذنی

آدرس: دانشکده علوم انسانی، دانشگاه محقق اردبیلی، اردبیل، ایمیل: moazeni@uma.ac.ir ایران

۱ مقدمه

این حق، در دهه‌های پیشین، در اسناد بین‌المللی مورد پذیرش قرار گرفته است.^۴ افزون بر این، اسناد تصویب شده توسط یونسکو^۵ و تفسیرهای عمومی کمیته‌ی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی،^۶ که ابزاری برای برطرف کردن ابهامات میثاق می‌باشد نیز در شمار منابع بین‌المللی حق بر آموزش هستند. با وجود عدم تعریف از حق بر آموزش در اسناد بین‌المللی و قوانین داخلی، می‌توان حق بر آموزش را امتیازی دانست که قانون برای افراد پیش‌بینی کرده و به آنان توانایی مطالبه و آزادی اراده و اختیار برای دریافت آموزش‌های مورد نیاز با هدف افزایش دانش و آگاهی، به دست آوردن تخصص برای فعالیت حرفه‌ای، آشنایی با حقوق و تکالیف، جامعه‌پذیری، فراهم کردن حس هم‌دلی و رواداری داده است (صادقی‌رام، ۱۳۹۹، ۴). گرچه آموزش در اسناد بین‌المللی، مفهومی گسترده داشته و در برگیرنده‌ی اقدامات آموزشی و پرورشی است، ولی مفهوم خاص آن نیز مد نظر بوده و اصولی که برای این حق پذیرفته شده، اغلب، یادگیری در مدرسه و دانشگاه را در بر می‌گیرد. آموزش در این پژوهش، در معنای خاص خود به کار رفته و هدف آن بررسی اصول

آموزش، در طول تاریخ، در جوامع باستان و در میان پیروان ادیان مختلف وجود داشته و شهروندان هر جامعه‌ای باتوجه به ویژگی‌های خاص آن جامعه و سیاست‌های حاکم بر آن، از آموزش برخوردار بوده‌اند.^۱ حق بر آموزش، پیش از شناسایی در اسناد بین‌المللی، در قوانین ۴۰ کشور به رسمیت شناخته شده است (هاس^۲، ۲۰۰۸، ۱۱۶). متمم قانون اساسی مشروطه‌ی ایران نیز حق بر آموزش را مورد پذیرش قرار داده بود. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز، به عنوان قانون مادر و برخی قوانین دیگر به این حق پرداخته‌اند؛^۳ اما، مهم‌ترین قانون ایران در زمینه-ی حق بر آموزش، پس از قانون اساسی، قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) می‌باشد. علیرغم وجود مقررات داخلی درخصوص حق بر آموزش، پذیرش آموزش به عنوان حقی انسانی و دارای اصول و ارکان مشخص برای همه‌ی افراد بشر، که جزو حقوق مثبت به شمار آمده و تامین آن از وظایف دولت‌ها به شمار می‌رود، سابقه‌ای دیرین ندارد.

^۱ این حق در ادیان زردشتی، یهودی، مسیحیت و اسلام و در جوامع باستانی نیز هم‌چون، یونان، ایران، مصر، بابل و ... مورد توجه بوده است. (رضی، ۱۳۷۹، ۱۳۹۳ و دورانت، ۱۳۷۸، ج ۱-۵)

^۲ Hass

^۳ قانون اهداف و وظایف وزارت آموزش و پرورش (۱۳۶۶)،

سند تحول بنیادین، برنامه‌ی ششم توسعه، سیاست‌های

سوادآموزی (۱۳۸۵)، قانون مدنی، قانون حمایت از معلولان

(۱۳۸۴)، اساسنامه‌ی سازمان آموزش و پرورش (۱۳۷۰)،

اساسنامه‌ی انجمن حمایت از اولیا و مربیان (۱۳۵۸)،

اساسنامه‌ی سازمان آموزش و پرورش استثنایی (۱۳۷۰)،

آیین‌نامه‌ی سازمان زندان‌ها (۱۳۸۴)، قانون اهداف و وظایف و

تشکیلات وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۸۳)، قانون

اهداف و وظایف وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی (۱۳۶۶)، ماده‌ی

۱۰۴ منشور حقوق شهروندی (۱۳۹۵)، اساسنامه‌ی طرح شاهد

(۱۳۶۹) و ...

^۴ ماده‌ی ۲۶ اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)، ماده‌ی ۱۳

میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (۱۹۶۶)، ماده‌ی ۹

اعلامیه‌ی اسلامی حقوق بشر (۱۹۹۰)، ماده‌ی ۲۰ اعلامیه‌ی کنفرانس جهانی حقوق بشر وین (۱۹۹۳)، اعلامیه‌ی کنفرانس بین‌المللی حقوق بشر تهران (۱۹۶۸)، ماده‌ی ۲ کنوانسیون حقوق کودک (۱۹۸۹)، ماده‌ی ۷۷ قواعد حداقل رفتار با زندانیان، اصول ملل متحد برای سالمندان (۱۹۹۱)، کنوانسیون رفع تبعیض از زنان (۱۹۷۹)، اعلامیه‌ی رفع تبعیض و نابردباری مبتنی بر مذهب یا عقیده (۱۹۸۱) و اعلامیه‌ی حقوق اقلیت‌های ملی، قومی، مذهبی و زبانی (۱۹۹۲)، جزو اسنادی هستند که به حمایت از حق بر آموزش پرداخته‌اند.

^۵ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

کنوانسیون عدم تبعیض در امر آموزش (۱۹۶۰)، کنوانسیون

آموزش فنی و حرفه‌ای (۱۹۸۹)، پیشنهاد درباره‌ی وضعیت

معلمان (۱۹۶۶)، اعلامیه‌ی جهانی تنوع فرهنگی (۲۰۰۱)،

توصیه‌نامه‌ی حفظ فرهنگ سنتی و فرهنگ عامه (۱۹۸۹)،

کنوانسیون صیانت از میراث فرهنگی ناملموس (۲۰۰۳)،

کنوانسیون حفظ و ترویج مظاهر تنوع فرهنگی (۲۰۰۵)، و ...

^۶ Committee on Economic, Social and Cultural Rights

حاکم بر حق بر آموزش در سطح مدرسه و دانشگاه است.

حق بر آموزش، از نسل دوم حقوق بشر، حقی اجتماعی و ضامن زندگی معنوی انسان است؛ چون حقی است که افزون بر فراهم کردن امتیاز خواندن و نوشتن، زمینه‌ی آگاه سازی، توانمندسازی و برخورداری از دیگر حقوق انسانی هم‌چون، آزادی، اشتغال، امنیت، صلح و .. را تامین می‌کند. قانون اساسی به عنوان مهم‌ترین سند یک کشور، دربردارنده‌ی اصول و ارزش‌های حاکم بر جامعه بوده و پذیرش یک حق در قانون اساسی به معنای این است که حق مورد نظر، یکی از حقوق پایه‌ای بوده و می‌بایست قوانین دیگری برای تضمین دستیابی به آن، حمایت و پیشگیری از نقض این حق تصویب گردد. آموزش و پرورش از وظایف دولت به شمار می‌رود. برخلاف حقوق نسل اول، که اصولاً با عدم مداخله‌ی دولت‌ها تامین می‌شود، حقوق نسل دوم، نیازمند فراهم کردن زمینه‌های دستیابی به آن، از سوی دولت است. ماده‌ی ۱۱۱-۱۱۱ کد آموزش فرانسه مصوب ۲۶ جولای ۲۰۱۹ نیز، آموزش را اولین اولویت ملی فرانسه می‌داند که در مبارزه با نابرابری‌های اجتماعی و محلی، اثر مستقیم دارد. مدرسه برای تضمین موفقیت تمامی دانش آموزان با همکاری والدین بدون توجه به خاستگاه اجتماعی آنها ساخته می‌شود و نقش‌آفرینی دولت در تحقق این خدمت عمومی غیر قابل چشم پوشی است.

این حق و اصول آن، همواره در قانون اساسی کشورهای مختلف وجود داشته و در بخش حقوق ملت در قانون اساسی ایران نیز مورد اشاره قرار گرفته و دولت نسبت به تامین امکانات حق بر آموزش و تحقق اهداف آن ملزم شده است. اصل سوم و بند سوم قانون اساسی، دولت را موظف به تامین وسایل آموزش و پرورش رایگان برای همه‌ی ملت تا پایان دوره‌ی متوسطه و

ملزم به تامین وسایل تحصیلات عالی تا سرحد خودکفایی کشور به طور رایگان کرده است. اساسی‌ترین منبع حق بر آموزش که این حق را به صورت یک حق اساسی و واجد اصول مشخص توصیف کرده، اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر^۱ و میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۲ است. با برداشت از مقررات داخلی و اسناد بین‌المللی، حق بر آموزش، دارای اصول و ارکانی است که جزو جدایی‌ناپذیر آن به شمار می‌رود و هرگونه حمایت از آن، نیازمند شناخت آن است. این اصول و ارکان عبارتند از: همگانی بودن، عدم تبعیض، رایگان بودن، آزادی آموزش، اجباری بودن آموزش در مقطع ابتدایی و تدریجی بودن و کیفی بودن آموزش (مورگان^۳، ۲۰۱۲، ۱۱-۱۴).

پژوهش‌های مختلفی در زمینه‌ی حق بر آموزش در اسناد بین‌المللی و قانون اساسی انجام شده است. حاتمی و زاهدی (۱۳۹۲)، در کتاب خود با عنوان «حق بر آموزش و تعهدات دولت‌ها»؛ علیان و راعی (۱۳۹۳)، در پژوهش خود با عنوان «سازوکارهای حمایت از حق کودک بر آموزش در فقه امامیه، اسناد حقوق بشری و قانون اساسی» و انوشه‌ئی (۱۳۸۹) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «حق بر آموزش حداقلی در چهارچوب نظام بین‌المللی حقوق بشر»، به بررسی حق بر آموزش، پرداخته‌اند. باین‌حال، تاکنون به بررسی تعارض‌های حق بر آموزش در قانون اساسی ایران و اسناد بین‌المللی و راه‌کارهای حل آن به صورت تطبیقی با قوانین کشور دیگر پرداخته نشده است. این مقاله، به صورت توصیفی-تحلیلی و با بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و اینترنتی، به صورت برون‌موردی، تعارض‌های حق بر آموزش - درخصوص همگانی بودن و آزادی آموزشی- را در قوانین داخلی با اسناد بین‌المللی بررسی می‌کند و راه‌حلهایی برای رفع تعارض‌های موجود، ارائه می‌دهد. باتوجه به این که مقررات آموزش فرانسه مشابهت‌های فراوانی با اسناد بین‌المللی داشته، در

³ Morgan

¹ Universal Declaration on Human Rights, 1948

² International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, 1966

اشخاص از این حق و بیرون آوردن آن از دسترس قانونی و فیزیکی آنان، نقض اصل همگانی بودن و در نتیجه نقض حق بر آموزش به شمار می‌رود. بهره‌گیری از واژه‌ی «هرکسی» در ماده‌ی ۲۶ اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر و ماده‌ی ۱۳ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، به معنای پذیرش همگانی بودن این حق می‌باشد. این اصل، پیش‌زمینه‌ی برابری و رفع تبعیض در آموزش است.

برابری، در لغت، به عدالت تعریف شده (معین، ۱۳۸۸، ۹۹۷ و عمید، ۱۳۸۹، ۳۷۳) اما، در تعریف عرفی و رایج از عدالت، این واژه، به معنای دادن سهم هرکس به خود و قرارگیری هرچیزی در جای خود است (راسخ، ۱۳۹۵، ۳۳۵ و فوادیان دامغانی، ۱۳۸۲، ۲۷) و این امر نیازمند تفاوت انسان‌ها با توجه به تفاوت‌های طبیعی و اکتسابی آنان است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ۱۶ و ۱۵ و موحد، ۱۳۹۲، ۱۰۰). در اسناد بین‌المللی، عدالت و برابری از هم جدا نشده‌اند، اما با توجه به ماده‌ی ۲۶ اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر که آموزش عالی را با برابری کامل برای همه قابل دسترسی می‌داند تا هرکسی با توجه به استعداد خود از آن بهره‌مند باشد، ولی هرکس با توانایی و استعداد خود از آن بهره می‌گیرد و این بهره‌گیری در اشخاص گوناگون متفاوت است. در واقع، با وجود پذیرش اصل برابری در حق آموزش، بهره‌مندی از آن تابع اصل عدالت است و هر فردی با توجه به توانایی‌های خود از آن بهره می‌گیرد. در ماده‌ی ۱ کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر آموزش و بند ج ماده‌ی ۲ کنوانسیون بین‌المللی جلوگیری و مجازات جنایت آپارتاید، تبعیض به هرگونه وجه تمایز خاص، محرومیت و ترجیح بر مبنای رنگ، نژاد، زبان، جنسیت، دین و عقیده، با هدف از بین بردن برابری اطلاق شده است. در این راستا، برای نمونه به مقررات قانون اساسی فرانسه می‌شود که چگونه در پی تحقق برابری و کاهش تبعیضات است: در بند ۱۳ دیباچه‌ی قانون اساسی ۲۷ اکتبر ۱۹۴۶ و قانون اساسی ۴ اکتبر ۱۹۵۸ فرانسه بر حق دسترسی برابر

پاره‌ای از موارد مطرح شده که با بررسی این مقررات نیز به عنوان نمونه‌ای از قوانین خارجی، یاری‌گر قانون‌گذار در توجه به این حق باشد.

دولت ایران با توجه به پذیرش اسناد بین‌المللی دربردارنده‌ی حق بر آموزش، از جمله، اعلامیه‌ی جهانی حقوق بشر، میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و کنوانسیون حقوق کودک، ملزم به شناسایی حق بر آموزش براساس مندرجات این اسناد و تضمین آن می‌باشد؛ در حالی که در برخی اصول، تعارضات اساسی با اسناد بین‌المللی وجود دارد و بایسته است که این تعارضات، بررسی و برطرف گردد. این حق در مبحث، همگانی بودن و آزادی آموزش، دارای تعارضات آشکاری با اسناد بین‌المللی است. این تعارضات چه در قانون و چه در عمل، همواره موجود بوده و واکنش‌های متعدد بین‌المللی را نیز به همراه داشته است. این پژوهش در سه بند، ابتدا به بررسی اصول همگانی بودن و آزادی آموزش در قوانین ایران و تعارض آن با اسناد بین‌المللی پرداخته و سپس به ارائه‌ی راه‌کار برای حل این تعارض و شناسایی و حمایت حداکثری از آن می‌پردازد.

۲ همگانی بودن^۱ آموزش

همگانی بودن آموزش و پرورش، بدین معناست که همه‌ی افراد جامعه باید بتوانند از آن بهره ببرند، این ویژگی با عنوان قابلیت دسترسی^۲ شناخته می‌شود. این اصل، هم دسترسی قانونی و هم دسترسی فیزیکی افراد به این حق را در برمی‌گیرد. بدین معنا که از یک سو باید تمام افراد بشر، براساس قوانین، حق برخورداری از آموزش را داشته باشند و هیچ قانونی نباید کسی را از این حق بی‌بهره کند و از سوی دیگر، در عمل نیز، شرایطی فراهم گردد که افراد بتوانند به امکانات و مراکز آموزشی دسترسی داشته باشند. اختصاصی کردن این حق، بی‌بهره کردن برخی

² Accessibility

¹ Publicity

افغان‌ها از حق آموزش و تحصیل در برخی رشته‌ها ابراز تاسف شده است. این نابرابری در سال‌های اخیر، با دستور مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۴ و ماده واحده‌ی ایجاد شرایط تسهیل زمین‌های تحصیل دانش‌آموزان و دانشجویان افغانی و عراقی مقیم ایران (۱۳۸۸) و تصویب قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹)، کمرنگ شده و کودکان افغانی و عراقی، حتی آنان که به صورت غیر قانونی وارد خاک ایران شده‌اند، از حق برخورداری از تحصیل برخوردارند؛ با این وجود، گزارش‌هایی مبنی بر عدم ثبت نام کودکان فاقد مدارک شناسایی یا فاقد والدین و دریافت شهریه از اتباع بیگانه، بیان‌گر کاستی‌های موجود در این زمینه است.^۲

گزارش سال‌های ۲۰۱۴، ۲۰۱۵، ۲۰۱۷ و ۲۰۱۹،^۳ نگرانی‌هایی را در مورد محرومیت از حق تحصیل پیروان برخی فرقه‌های به رسمیت شناخته نشده در قانون اساسی، توهین معلمان به اعضای این فرقه، اخراج آنان از مدرسه، محرومیت آنها از شغل دولتی و حتی تعطیلی محل کار ایشان ابراز کرده است. گزارش سال ۲۰۱۴،^۴ با وجود اعلام افزایش نرخ حضور دختران در مدارس ابتدایی و راهنمایی از جداسازی جنسیتی در دانشگاه‌ها و سهمیه بندی برای زنان و مردان که حضور زنان در برخی از رشته‌های دانشگاهی را کاهش داده و توانایی زنان را برای دسترسی برابر و آزادانه به تحصیلات عالی محدود می‌کند، ابراز نگرانی کرده است. افزون بر این محرومیت زنان از تحصیلات دانشگاهی به صلاحدید پدر و مادر، به دلیل عدم حمایت از تحصیل زنان در مقاطع آموزش عالی، یا محرومیت از آموزش در تمام مقاطع از سوی شوهر، به دلیل وصف ریاست شوهر بر خانواده، نمونه‌ای از تبعیض در برخورداری حق آموزش است که در قوانین ایران مغفول مانده است.

کودکان و بزرگسالان به تحصیل، تعلیم، آموزش و فرهنگ تاکید شده است. سازماندهی آموزش دولتی رایگان و لائیک در تمامی سطوح و مقاطع وظیفه‌ی دولت است. از این رو، دولت فرانسه با دنبال کردن اصول مورد تعریف در قانون اساسی، امکان دسترسی و دریافت آموزش با توجه به توانمندی‌های کودکان و نوجوانان را البته با رعایت برابری تمامی عقاید و اعتقادات در موسسات آموزشی دولتی تضمین و تدابیر مفید برای تضمین آزادی انجام مناسک و آموزش مذهبی برای همگان را فراهم می‌نماید.

گرچه قانون اساسی، در اصول سوم، پانزدهم و سی‌ام، قایل به گسترش حق بر آموزش، آموزش عالی برای عموم، رفع تبعیضات ناروا، برابری زن و مرد، توجه به اقلیت‌ها و زبان‌های بومی و ... شده، اما در عمل، اقداماتی انجام شده که آشکارا، موجب گسترش تبعیض در جامعه گردیده و این اقدامات نه تنها از سوی اشخاص حقیقی بلکه از سوی اشخاص حقوقی و دولت از طریق وضع بخشنامه، آیین نامه و قانون و به صورت برنامه‌ریزی شده یا سازمان‌یافته صورت گرفته و باعث نقض حق بر آموزش در خصوص اقلیت‌های قومی، مذهبی، فعالان سیاسی و زنان شده است. این در حالی است که دولت‌ها رکن اساسی حمایت از حقوق مثبت هستند و یکی از وظایف ایشان در این راستا، جلوگیری از تصویب قانون مغایر با حقوق انسانی و لغو مقررات و قوانین مغایر می‌باشد. از سوی دیگر، نقض این حق از سوی دولت، با واکنش‌های بین‌المللی همراه بوده و برچسب ناقض حقوق بشر را به همراه خواهد داشت.

در گزارش دبیرکل سازمان ملل در خصوص وضعیت حقوق بشر در ایران در سال ۲۰۱۷،^۱ نسبت به محروم کردن خارجی‌ها به‌ویژه محدودیت

³ UNDOC/A/HRC/69/356, 2014, UNDOC/A/HRC/25/61, 2014, UNDOC/A/HRC/28/70, 2015, UNDOC/A/HRC/34/40, 2017, UNDOC/A/HRC/40/24, 2019.
⁴ UNDOC/A/HRC/25/75, 2014.

¹ UNDOC/A/HRC/34/40, 2017.
² https://www.radiofarda.com/a/f4_afghan_education_iran_un/27201552.html.

دین پیشین و انکار خدا را در بردارد (کمیته‌ی حقوق مدنی و سیاسی^۳، ۱۹۹۳، پاراگراف ۵). از دیدگاه این کمیته، آموزش اجباری عمومی دین یا یک عقیده‌ی خاص مغایر بند ۴ ماده‌ی ۱۸ میثاق حقوق مدنی و سیاسی است؛ مگر این‌که در کنار آن، آموزش جای‌گزین هم‌سو با تمایلات والدین و سرپرستان کودک یا امکان معافیت از این آموزش تعبیه شده باشد (همان، پاراگراف ۶).

برای نمونه درخصوص انطباق حقوق داخلی کشورها با اسناد بین‌المللی به برخی از مقررات حقوق فرانسه در خصوص آزادی آموزش اشاره می‌شود. بر اساس ماده‌ی ۵-۱۴۱ کد آموزش فرانسه، موسسات آموزشی دوره‌ی ابتدایی و مقطع دوم، می‌تواند دولتی یا خصوصی باشد. که موسسات خصوصی توسط اشخاص و انجمن‌ها تاسیس و اداره می‌شوند. ماده‌ی ۴-۱۴۱ این قانون، باوجود پذیرش آزادی آموزشی، هرگونه افشا و اشاعه‌ی مباحث دینی در مدارس دولتی را ممنوع نموده و آموزش مذهبی، را صرفاً، در خارج از ساعات کلاس درسی مجاز می‌داند. تعلیم مذهبی، از اختیارات والدین است؛ براین اساس، مدارس پیش دبستانی یک روز در هفته علاوه بر روز یکشنبه تعطیل هستند تا والدین، در فضایی خارج از مدرسه، آموزش مذهبی را به کودکان خود ارائه دهند. با این وجود، براساس ماده‌ی ۱۴۱-۳ کد آموزش فرانسه اصلاحی مصوب ۲۰۰۰/۶/۱۵، آموزش مذهبی در مدارس خصوصی امری اختیاری است. ماده‌ی ۵-۱۴۱ کد آموزش فرانسه، در مدارس و کالج‌ها و دبیرستان‌های دولتی، حمل هرگونه نشانه یا پوششی که به واسطه‌ی آن دانش آموزان آشکارا تعلق خود را به یک مذهب نشان دهند یا رفتارهایی که متضمن فشار یا تهدید بر باورها و اعتقادات دانش آموزان باشد حتی در دوره‌های

گزارش‌های سال ۲۰۱۷ و ۲۰۱۹ نیز نسبت به وضعیت اقلیت‌های بلوچی، کرد و عرب ابراز نگرانی و اعلام کرده است. باوجود پذیرش حقوق اقلیت‌های قومی در تدریس زبان و ادبیات محلی در قانون اساسی، در عمل، سیاست تک‌زبانی در پیش گرفته شده و به زبان و فرهنگ دیگر اقوام، توجه چندانی نشده که این امر در ضمیمه‌ی سند برنامه یونسکو نیز مورد توجه قرار گرفته است.^۱ ابتدای تاریخ ایران به فرهنگ فارسی و بی‌توجهی به تاریخ اقوام دیگر نیز، از مصادیق تبعیض در آموزش است که به صورت سازمان‌یافته انجام شده و به تدریج باعث کاهش اعتماد به نفس اقلیت‌های قومی و زبانی شده و تصور بیگانگی و غیرخودی بودن ایشان را به وجود می‌آورد (صادقی‌رام، همان، ۹۱). براساس اصل شانزدهم قانون اساسی، به دلیل این که زبان قرآن و معارف اسلامی، عربی است، تدریس آن پس از دوره‌ی ابتدایی، الزامی است، بنابراین، حداقل اقلیت‌های عرب زبان، با مساله‌ی عدم توجه به زبان قومی روبرو نیستند، اما، ایرادهای دیگر، از جمله فرهنگ و تاریخ قومی و محدودیت‌های دسترسی فیزیکی و برخورداری از امکانات آموزشی بر جای خود باقی است.

۳ آزادی آموزش

حق بر آموزش، بایسته‌ی وجود آزادی‌هایی است که دولت‌ها ملزم به رعایت محدوده‌ی آن هستند. آزادی آموزش دربردارنده‌ی آزادی دینی، آزادی اطلاعات و آزادی در انتخاب مدارس و نوع آموزش می‌باشد. آزادی دین دارای دو جنبه‌ی آزادی و برابری ادیان است (شولنیکوو^۲، ۲۰۱۱، ۳۱). براساس دیدگاه‌های کمیته‌ی حقوق مدنی و سیاسی، پذیرش آزادی دینی معنای آزادی افراد در پذیرش دین جدید، بازگشت به

توسط دولت، سیاست ضعیف دولت، استفاده‌ی کم در گفتگوی روزمره و عدم وجود آموزش، در حال از بین رفتن هستند.

² Scolnicov

³ Center for Civil and Political rights

¹ See: UNESCO Country Programming Document for the Islamic Republic of Iran, 2010-2013, Para.36

براساس این سند، ایران، کشوری دارای گوناگونی فرهنگی، زبانی و مذهبی است، اما سیستم آموزشی ایران تک‌زبانی است و زبان‌های بومی به علت به رسمیت شناخته نشدن

تعلیم مذهبی رامنوع نموده که نادیده گرفتن این ممنوعیت موجب مجازات اداری است.

براساس قانون اساسی ایران، سیاست‌های کلی تحول در نظام آموزش و پرورش و قوانین مرتبط، هدف آموزش و پرورش، تربیت دینی کودکان بوده و بر روزآمد کردن محتوای دروس، توجه بر آموزش فنی و حرفه‌ای، تعلیم و تربیت دینی و اسلامی تاکید می‌شود. آموزش متون دینی، در مدارس اجباری بوده و اختیاری برای والدین در انتخاب یا عدم انتخاب این نوع از آموزش وجود ندارد. این حق برای والدین اقلیت‌های مذهبی نیز شناسایی نشده و آموزش جایگزین برای آن پیش‌بینی نشده است. اصل سیزدهم قانون اساسی، با به رسمیت شناختن ادیان کلیمی، زردشتی و مسیحی، صرفاً این ادیان را در تعلیم دین و آموزش آن آزاد دانسته است؛ بنابراین، سایر عقاید، نه به رسمیت شناخته شده و نه حق ابراز و آموزش دیدگاه‌های خود را دارند. مضافاً این‌که انکار خدا، یا تغییر دین اسلام به ادیان دیگر، مساوی کفر بوده و همراه با مجازات خواهد بود.

حق بر آزادی در حوزه آزادی اطلاعات و تحقیقات نیز، با حق بر آموزش ارتباطی ناگسستنی دارد. براساس بند ۳ ماده ۱۵ میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، دولت‌ها متعهد به رعایت آزادی تحقیقات علمی و فعالیت‌های خلاقانه هستند. آزادی تاسیس مدارس غیردولتی، جنبه‌ی دیگری از آزادی آموزش است، تا والدین بتوانند سبک، نوع، محتوا و ... تربیت کودک را براساس معیارها، عقاید مذهبی و فرهنگ خویش انتخاب کنند (حاجی ده آبادی، ۱۳۹۱، ۳۳)، که باتوجه به این‌که تحصیل در مدارس خصوصی، با پرداخت شهریه صورت می‌گیرد، افراد فاقد توانایی مالی، اختیار انتخاب میان دو نوع مدرسه را نخواهند داشت. با تصویب قانون تاسیس و اداره‌ی مدارس و مراکز آموزش و پرورش غیردولتی (۱۳۹۵) و آیین‌نامه‌ی تاسیس موسسات آموزش عالی

غیردولتی غیرانتفاعی مصوب شورای عالی انقلاب فرهنگی (۱۳۶۴)، تشکیل مدارس و دانشگاه‌های غیردولتی پذیرفته شده، اما این موسسات نیز از نظر سیاست آموزشی به دولت وابسته هستند. انتخاب معلمان و مدرسان، براساس ضوابط گزینشی مورد تایید دولتی، لزوم مطابقت محتوای کتب درسی، آموزشی، پرورشی و ورزشی با سیاست‌ها و برنامه‌های آموزش و پرورش و وزارت علوم بیان‌گر عدم استقلال از سیاست‌های دولت است.

حکومت‌های تئوکراتیک که مبتنی بر ایدئولوژی و باورهای مذهبی خاص هستند، منشا قدرت را ماوراءالطبیعه و الهی می‌دانند و همین مساله، موجب ایجاد محدودیت‌هایی نسبت به دیدگاه‌های مخالف می‌شود، ولی در حکومت‌های دموکرات، با اعتقاد به منشاء انسانی قدرت، ظرفیت بیشتری برای پذیرش دیدگاه‌های مخالف داشته^۱ و توانایی پذیرش آزادی آموزش را دارند؛ درحالی‌که، این آزادی در حکومت‌هایی که بر یک ایدئولوژی یا مذهب خاص استوارند به راحتی قابل پذیرش نیست. آزادی آموزشی در ایران، به دلیل ابتدای حقوق بر دین اسلام و انعطاف ناپذیری نسبت به دیدگاه‌های دیگر، با چالش جدی مواجه است. تعیین ادیان رسمی در قانون اساسی ایران، عدم شناسایی ادیان دیگر، ممنوعیت تغییر دین از اسلام به ادیان دیگر، عدم پیش‌بینی آموزش‌های جایگزین آموزش دینی و همسو با تمایلات و عقاید والدین کودک، فیلترینگ داده‌ها و سایت‌های خارجی از سوی دولت و ... براساس معیارهای معرفی شده از سوی منابع بین‌المللی، مغایر با آزادی آموزش به شمار می‌رود. به آزادی ادیان، می‌توان آزادی یادگیری زبان مادری و تاریخ و فرهنگ بومی هر منطقه را افزود که علیرغم پذیرش تدریس زبان بومی هر منطقه در مدارس، هیچ اشاره‌ای به یادگیری فرهنگ و تاریخ اقوام نشده است.

^۱ برای حکومت‌های تئوکراتیک و دموکراتیک، رک: قاضی شریعت پناهی، ۱۳۹۸، ۲۳-۲۵

آموزش را نقض کرده‌اند که آخرین و سخت‌ترین مرحله‌ی حمایت از یک حق است.

حق بر آموزش در اصل سی‌ام قانون اساسی ایران پیش‌بینی شده و در کنار آن، قوانین دیگری برای حمایت از این حق تصویب شده است. این اصل، برخی اصول حاکم بر حق آموزش در اسناد بین‌المللی را مورد پذیرش قرار داده و نسبت به برخی دیگر هیچ اعلام نظری نکرده، اما روشن است که در مواردی، دارای تعارضاتی آشکار با این اسناد می‌باشد. وجود چنین تعارضاتی، به دلیل نادیده گرفتن تعهدات، از سوی دولت جمهوری اسلامی ایران است. دولت ایران از یک‌سو، علیرغم پذیرش اسناد بین‌المللی، ارزش این اسناد را نادیده گرفته و از سوی دیگر، هیچ اقدامی به منظور وضع قوانین داخلی برای حمایت از مقررات این اسناد نکرده است. از این رو، بایسته است که نخست، معاهدات و اسناد بین‌المللی، بیش از گذشته مورد احترام قرار گیرد و سپس بازنگری‌هایی در زمینه‌ی تعهدات دولت به این اسناد صورت گیرد. این بازنگری‌ها در زمینه‌ی تعهدات سه‌گانه بایسته است. این بخش از پژوهش به بررسی چگونگی رفع تعارض قوانین ایران با اسناد بین‌المللی در زمینه‌ی حق بر آموزش پرداخته و در دو بند با عنوان لزوم تعهد به احترام نسبت به حق بر آموزش اسناد بین‌المللی و لزوم تعهد به ایفا و حمایت نسبت به حق بر آموزش اسناد بین‌المللی تشریح می‌شود.

۴/۱ لزوم تعهد به احترام نسبت به حق بر آموزش براساس اسناد بین‌المللی

براساس اصول و رهنمودهای بنیادین درباره‌ی حق دادخواهی و جبران خسارت بزه‌دیدگان نقض آشکار قانون بین‌المللی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه

۴ راه‌کارهای حل تعارض اصول حق بر آموزش در قوانین ایران و اسناد بین‌المللی

تعریف حق بر آموزش به عنوان نسل دوم حقوق بشر، وظایفی را برعهده‌ی دولت‌ها قرار می‌دهد. حقوق منفی به «آزادی از» تعبیر می‌شود، که بیان‌گر تعهد دولت‌ها به عدم مداخله در آزادی‌های فردی است و حقوق مثبت به «حق داشتن بر» تعبیر می‌شود، که بیان‌گر تعهد دولت‌ها به فراهم کردن امکانات و تضمین برخورداری افراد از آن است (ناروسون^۱، ۲۰۰۱، ۵۸). براساس میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، همه‌ی دولت‌ها تعهدات عام شامل تعهد به احترام^۲، تعهد به ایفا^۳ و تعهد به حمایت^۴ برای برقراری و حمایت از حقوق مثبت دارند. تعهد به احترام، به معنای تامین احترام، برای قانون بین‌المللی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه است. تعهد به ایفا، دولت‌ها را ملزم به انجام اقدامات بایسته برای دستیابی به حقوق میثاق می‌داند (قاری سیدفاطمی، ۱۳۹۰، ۵۹ و ۶۰ و کریون، ۱۳۸۷، ۱۵۳). بند دوم ماده‌ی ۱۳ میثاق، تکالیفی هم‌چون فراهم کردن آموزش ابتدایی به‌صورت رایگان، فراهم کردن آموزش متوسطه و عالی به‌صورت رایگان را از وظایف دولت‌ها در راستای دستیابی به حق بر آموزش می‌داند. یکی از مهم‌ترین اقدامات به منظور فراهم کردن این حق، به تصریح ماده‌ی ۲ میثاق، قانون‌گذاری است که در صورت ناکارآمد بودن دیگر روش‌های تامین حقوق میثاق، یا جایی که نیاز به حمایت اشخاص در مقابل نقض این حقوق وجود دارد، الزامی به شمار می‌رود (کریون، پیشین، ۱۷۱ و ۱۷۲). تعهد نوع سوم، نیازمند وضع قوانین کیفری، برای جلوگیری از تجاوز به حق مورد حمایت و مجازات اشخاصی است که حق بر

³ Obligation to Fulfill

⁴ Obligation to Protect

¹ Narveson

² Obligation to Respect

نگهبان در نظریه‌ی شماره‌ی ۵۷۶ مورخ ۷۲/۱۱/۴ این مغایرت را شامل مسایل مربوط به آزادی بیان، مذهب، فکر و عقیده‌ی کودکان می‌داند که به نظر می‌رسد باتوجه به اصل آزادی آموزش، موارد در نظر گرفته شده، بخش جدایی‌ناپذیر حق بر آموزش است. براساس ماده‌ی ۱۹ کنوانسیون وین راجع به حقوق معاهدات^۲، دولت‌ها می‌توانند از حق شرط استفاده کنند، اما این حق شرط، نباید با هدف و موضوع معاهده مغایرت داشته باشد. کنوانسیون رفع هرگونه تبعیض نژادی در سال ۱۳۴۷، کنوانسیون مبارزه با تبعیض در امر آموزش در سال ۱۳۴۶ و میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، در سال ۱۳۵۴ به تصویب مجلس شورای ملی رسیده، اما، در عمل، با حق شرط‌هایی، مورد اجرای دولت جمهوری اسلامی قرار گرفته است. مقررات بین‌المللی در حقوق داخلی ایران، چنان متروک است که حتی در دادگاه‌ها نیز مورد بهره‌برداری قضات قرار نمی‌گیرد.^۳

در عمل نیز، گزارش‌های دبیرکل سازمان ملل، بیان‌گر عدم پای‌بندی دولت به مقررات حقوق بشری و حق بر آموزش بوده است. اصول ۷۷ و ۱۲۵ قانون اساسی و ماده‌ی ۹ قانون مدنی، معاهدات بین‌المللی را پس از تصویب مجلس، لازم‌الاجرا و در حکم قانون داخلی می‌داند. گرچه به نظر برخی حقوق دانان، قوانین بین‌المللی، معتبرتر از قانون داخلی است؛ چرا که قانون داخلی، از اراده‌ی یک ملت و معاهدات بین‌المللی، از اراده‌ی چند ملت (حداقل دو ملت) شکل می‌یابد (کلانتری، ۱۳۸۱، ۷۴) اما، مطابق ماده‌ی ۹ قانون مدنی، این معاهدات، در حکم قانون است؛ از این رو، مجلس می‌تواند با وضع قانون جدید، آن‌ها را نسخ کرده و از اعتبار بپندازد. این در حالی است که پذیرش اسناد بین‌المللی، به معنای پای‌بندی به اصول این اسناد حتی پس از وضع قوانین داخلی

(۲۰۰۶)^۱، تعهد به احترام، به معنای تامین احترام، برای قانون بین‌المللی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه است. این تعهد، با شناسایی حق بر آموزش در قانون اساسی و به رسمیت شناختن تمام ارکان مندرج در اسناد بین‌المللی دست‌یافتنی است. هر دولتی در زمان انعقاد معاهده، باتوجه به اوضاع و احوال موجود، اقدام به عقد معاهده می‌نماید؛ بنابراین اگر این اوضاع و احوال، تغییر یابد دولت می‌تواند تقاضای خروج از معاهده را بنماید. دولت ایران، با پذیرش میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در سال ۱۳۵۴ و عدم خروج از آن پس از انقلاب اسلامی، در واقع پایبند این میثاق بوده است. اما تاکنون اقدام موثری در اجرای آن به عمل نیآورده است. از نظر حقوقی، «اوضاع و احوال به مجموع شرایط نوعی یا غیر ذاتی گفته می‌شود که به پیدایش یک عمل حقوقی منجر می‌گردد و طرفین قرارداد با در نظر گرفتن شرایط مذکور، اقدام به انجام معامله می‌کنند.» (شفائی، ۱۳۷۶، ۲۲).

براساس ماده‌ی ۶۲ عهدنامه‌ی وین، تغییر اساسی اوضاع و احوال، می‌تواند مبنایی برای تعدیل یا فسخ قرارداد بین‌المللی باشد. اما دولتی که خواهان خروج از معاهده است، باید تقاضای تعدیل موادی از معاهده را نماید که با اوضاع و احوال کنونی او مطابقت ندارد (موسی زاده، ۱۳۹۵، ۲۲۱).

حق شرط نسبت به حق آموزش بسیار کم بوده و فقط کشورهای الجزایر، باربادوس، ژاپن، ماداگاسکار، زامبیا و هندوستان نسبت به آن اعلام شرط نموده‌اند (Beiter, 2006, 35). دولت ایران، در ارتباط با معاهدات جدیدالتصویب نیز، قائل به حق شرط‌های کلی و مغایر روح معاهدات شده است. کنوانسیون حقوق کودک در سال ۱۳۷۲، با حق شرط عدم رعایت موارد مغایر با قانون داخلی و شرع، به تصویب مجلس شورای اسلامی رسید؛ اما، شورای

^۳ بر اساس رای مشورتی ۷/۱۶۶۹ سال ۱۳۷۱، اداره‌ی حقوقی قوه‌ی قضائیه، استناد به مقررات بین‌المللی را در محاکم دادگستری، همانند قوانین داخلی، امکان‌پذیر است.

^۱ Basic Principles and Guidelines on the Right to a remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Humanitarian Law, 2006.

^۲ Vienna Convention on the Law of Treaties, 1969.

دلیل، اعلام تساوی در قانون اساسی، فاقد ضمانت اجرا می‌باشد.

تصویب قانون حمایت از اطفال و نوجوانان (۱۳۹۹) اقدامی کارا در راستای بهبود وضعیت کودکان و نوجوانان و توجه به وضعیت تحصیلی آنان بوده است. این قانون، اقدام به شناسایی عوامل خطر برای کودکان و نوجوانان کرده و در مواردی هم‌چون اعتیاد والدین، عدم انجام وظایف شرعی و قانونی از سوی والدین، سرپرستی نامناسب، فقر، فقدان اسناد هویتی برای کودکان، فقدان تابعیت، مهاجرت و ... سازمان‌ها و نهادهایی را ملزم به مداخله برای شناسایی و رفع عوامل خطر نموده است. در این راستا، سازمان بهزیستی، نیروی انتظامی، وزارت کشور، وزارت بهداشت، وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت آموزش و پرورش و سازمان صدا و سیما وظایفی در حوزه آموزش هم‌چون شناسایی و حمایت از کودکان در معرض خطر، آموزش و معرفی به نهادهای مربوطه، برعهده دارند. سلب حضانت از والدین براساس قانون مدنی و قانون حمایت از اطفال، از ضمانت‌های اجرایی مدنی در حمایت از این حق به شمار می‌آیند.^۱ محروم کردن کودک از تحصیل توسط والدین، سرپرستان و مسئولان نگاهداری کودک، ترغیب کودک به فرار از مدرسه از سوی این اشخاص و اشخاص ثالث، عدم ثبت نام کودک، محروم کردن کودک از تحصیل و ... نیز از سوی مقامات و مسئولان دولتی، در این قانون، جرم‌انگاری شده است.

حق بر آموزش نسبت به اطفال و نوجوانان اهمیت فراوانی داشته و قانون‌گذار با وقوف بر این مساله که تربیت اطفال، آینده‌ی کشور را تحت تاثیر قرار خواهد داد، به تدوین قانون حمایت از اطفال و نوجوانان دست زده، ولی باتوجه به این‌که این قانون صرفاً در ارتباط با اطفال و نوجوانان بوده از این رو، بایسته است که قانون‌گذار در زمینه‌ی حمایت از حق بر آموزش نسبت به بزرگسالان نیز اقدامات

جدید بوده و احترام به این مقررات که از اراده‌ی تابعان حقوق بین‌الملل نشأت گرفته، می‌بایست مانع وضع قوانین مغایر باشد. پذیرش مقررات بین‌المللی به صورت قانون داخلی که امکان نسخ و تغییر آن با وضع قانون جدید ممکن باشد، پای‌بندی به مقررات بین‌المللی را کاهش داده است. به همین دلیل، نخست، تعیین تکلیف در ارتباط با معاهدات تصویب شده در زمان حکومت پیشین شناسایی و سپس پذیرش این اسناد به عنوان قانونی فراتر از قانون داخلی ضروری است تا امکان نسخ آن با وضع قانون جدید وجود نداشته باشد.

۴٫۲ لزوم تعهد به ایفا و حمایت نسبت به حق بر آموزش براساس اسناد بین‌المللی

پس از شناسایی حق بر آموزش، نوبت به تامین عملی آن می‌رسد که این امر جز با وضع قانون دارای ضمانت اجرای مناسب اعم از حقوقی یا کیفری محقق نمی‌شود. حق بر آموزش، حقی چند بعدی است که هم عناصری از حقوق مدنی و سیاسی و هم عناصری از حقوق فرهنگی را داراست (مورگان، همان، ۵۱). اصل آزادی آموزش که در بند سوم و چهارم از ماده‌ی ۱۳ میثاق مورد تاکید قرار گرفته، بر این نوع از تعهدات دولت‌ها استوار است. از این رو، وضع قوانین، می‌بایست با توجه به ابعاد مختلف این حق صورت گیرد. حق بر آموزش در قانون اساسی ایران، پذیرفته شده، اما، همه‌ی اصول این حق، در آن شناسایی نشده و از سوی دیگر، این شناسایی به تنهایی برای تضمین حمایت از این حق کافی نبوده و می‌بایست، مقرراتی وضع شود که بتواند، با تبعیض مقابله کرده و حتی به مجازات ناقضان تبعیض در حق آموزش بپردازد که قوانین کنونی جمهوری اسلامی ایران، واجد چنین مقرراتی نبوده و به همین

۱. ر.ک مواد ۱۱۶۷ و ۱۱۷۳ قانون مدنی و ماده ۳۳ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان

مقررات شرعی و دینی نبوده، بلکه باتوجه به تاکید دین اسلام بر آزادی اراده و برابری انسان‌ها، کاملاً منطبق با اصول و موازین اسلامی و انسانی است و در حقوق ایران نیز، دارای سابقه است. در راستای تعدیل و اصلاح قوانین، توجه به رفع نابرابری‌های جنسیتی، زبانی و قومی و مذهبی و برخورداری از آزادی‌های مقرر برای حق بر آموزش، ضروری است.

نقض حق بر آموزش عالی از سوی خانواده، از مصادیق نقض حق بر آموزش است. در مواردی خانواده‌ها از تحصیل فرزندان دختر خود به بهانه‌های مختلف، هم‌چون فقر، فقدان وجود رشته‌ی مورد نظر در شهر محل سکونت و ... در دانشگاه‌ها ممانعت به عمل می‌آورند، این محرومیت، هم از سوی والدین و هم از سوی همسر قابل تصور است. برخورداری از حق تحصیل با اجازه‌ی شوهر نیز، مانعی بر تحصیل زنان در برخورداری از آموزش عالی می‌باشد. این در حالی است که حضور و فعالیت کارساز زنان در زمینه‌های اقتصادی، علمی، فرهنگی و... مستلزم دارا بودن حق انتخاب درخصوص ادامه‌ی تحصیل است. امکان درج حق تحصیل به‌عنوان یکی از شروط ضمن عقد نکاح، ابزاری برای تحقق این حق نسبت به زنان پس از ازدواج بوده و بیان‌گر این است که وجود چنین حقی، مغایر قوانین شرعی نیز نمی‌باشد. به همین دلیل، بایسته است که افزون بر شناسایی حق بر آموزش نسبت به همه‌ی افراد جامعه، این حق، در هیچ مقطعی، منوط به رضایت پدر و مادر یا شوهر نبوده و در این زمینه نیز مقررات دارای ضمانت اجرای حقوقی یا جزایی تدوین گردد.

اصرار بر سیاست تک زبانی، نادیده گرفتن حقوق ادیان و فرهنگ‌های مختلف در برخورداری از برنامه‌های رسانه ملی، تدوین کتب تاریخی براساس دیدگاه قومی، نادیده گرفتن حق آموزش زنان و... تفکر برتری نژادی، مذهبی و قومی، جنسیتی را افزون کرده و جرایم ناشی از نفرت را افزایش خواهد

موثری انجام دهد. حمایت از حق بر آموزش، درخصوص بزرگسالان، در قالب قانون جزایی، صرفاً در ماده‌ی ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی و با عنوان نقض حقوق مقرر در قانون اساسی از سوی ماموران دولتی، جرم‌انگاری شده ولی اصول این حق مورد اشاره قرار نگرفته است. توجه به محتوای آموزشی نیز، در قالب مسایل دینی و اخلاقی از جمله جرم‌انگاری دعوت مردم به شرب خمر، تاسیس قمارخانه و دعوت مردم به قمار، انتشار محتویات مستهجن یا مبتذل و نیز تحریک، ترغیب و آموزش افراد برای دست‌یابی به این محتویات، جرم‌انگاری آموزش و ترغیب افراد به اعمال منافی عفت، خودکشی، مصرف مواد مخدر و ... از طریق سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی،^۱ صورت گرفته و توجهی به جنبه‌های دیگر کیفیت حق بر آموزش ندارد.

۴،۳ تحول در قوانین ایران، با اتکا بر اجتهاد نوین در راستای تطبیق با مقررات بین‌المللی

یکی از ویژگی‌های مهم قانون تطبیق آن با نیازهای جامعه است. از سوی دیگر، تنظیم قانون، نیازمند مراجعه به نظریات حقوق‌دانان نیز می‌باشد. حقوق‌دانان با بررسی نیازهای حقوقی یک جامعه و با در نظر گرفتن آثار قوانین سابق و تاثیری که وضع قانون جدید می‌تواند بر جامعه داشته باشد، اقدام به وضع قانون می‌کنند. بی‌توجهی به نیازهای اجتماعی و دیدگاه حقوق‌دانان، قانون را از توجه عمومی محروم کرده و آن را متروک می‌کند (صانعی، ۱۳۸۹، ۱۴۴ و ۷۵). مساله‌ی اجتهاد در حقوق اسلامی نیز، در راستای تطبیق قوانین با نیازهای روز اجتماع می‌باشد. بنابراین، تحول قوانین براساس نیازهای روز، هم یک مساله‌ی عقلی و هم یک مساله‌ی شرعی و مورد پذیرش دین اسلام است. قانون‌گذاری، اصلاح قوانین و لغو قوانین تبعیض‌آمیز، نه تنها مغایر

۱. ر.ک مواد ۷۰۴ و ۷۰۸ قانون مجازات اسلامی و مواد ۱۴ و ۱۵ قانون جرایم رایانه‌ای و قانون حمایت از اطفال و نوجوانان.

گام‌ها برای آموزش و پرورش رسمی، در دوران سلجوقیان، آغاز شده که در نهایت، هدف آن، ترویج فرقه‌ی شافعی بود که با تشدید مجادلات مذهبی، به تفرقه در جوامع اسلامی منجر گردید (همان، ۱۱۷ و ۱۱۸). آموزش در مکتب‌خانه‌ها نیز با وجود پیشرفت و توسعه‌ای که در دوران حاکمیت مغول‌ها داشت، به صورت اختیاری و اغلب برای تعلیمات مذهبی بود (خرم‌روئی، ۱۳۹۱، ۹۹-۱۰۱). اجباری شدن آموزش، یکی از اصول این حق است که با قانون راجع به آموزش و پرورش عمومی اجباری و مجانی (۱۳۲۲)، به رسمیت شناخته شده است. بنابراین، نه تنها، آموزش و پرورش در تاریخ اسلام و ایران، اجباری نبوده، بلکه، اجباری برای آموزش مذهبی نیز نداشته و حذف جنبه‌ی اجباری بودن آموزش دینی در مدارس و واگذاری آن به اختیار والدین، مغایرتی با اصول دینی و شرع اسلامی نخواهد داشت، بلکه به دلیل تنوع ادیان و مذاهب در جامعه می‌تواند از اختلافات مذهبی نیز جلوگیری کند. افزون بر مسلمانان، نسبت به اقلیت‌های مذهبی که تمایلی برای آموزش مذهبی کودکانشان ندارند، لزوم پیش‌بینی آموزش جایگزین ضرورت دارد.

بعد دیگر از آزادی آموزش، برخورداری اقلیت‌های دینی از حق آموزش است. دین اسلام، بر رعایت عدالت و حقوق غیرمسلمانانی تأکید شده است که با مسلمانان نمی‌جنگند. اصل چهاردهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، به حکم آیه‌ی ۶۰ سوره‌ی الممتحنه، با الزام دولت به رعایت اخلاق حسنه و حقوق انسانی نسبت به غیرمسلمانان، اقلیت‌ها، حکم این اصل را شامل کسانی که بر ضد اسلام و جمهوری اسلامی فعالیت می‌کنند، نمی‌داند. آیه‌ی ۴ از سوره‌ی مبارکه‌ی توبه نیز، به رعایت حقوق غیرمسلمانانی که از تعهدات خود فروگذار نکرده و کسی را علیه جامعه‌ی اسلامی پشتیبانی نکرده‌اند، تأکید می‌فرماید. رعایت عدالت، دربردارنده‌ی رعایت حقوق اجتماعی ایشان در جامعه نیز می‌باشد. در این میان، به رسمیت شناختن حقوق قومیت‌های

داد. ایجاد سیاست تساهل، در این خصوص، یاری‌گر دولت در حمایت از حق بر آموزش خواهد بود. اعمال این سیاست، در مواردی هم‌چون حقوق اقلیت‌های قومی، منافاتی با اصول شرعی و اسلامی ندارد؛ درخصوص حقوق زنان و اقلیت‌های دینی نیز، با گسترش دیدگاه‌های حقوق بشری، بهره‌گیری از مسأله‌ی اجتهاد که درحقوق اسلامی برای تطبیق مسایل جدید با احکام اسلامی می‌باشد، موثر خواهد بود. چنان‌که در برهه‌های گوناگونی پس از انقلاب اسلامی، شاهد تحولاتی در راستای تعدیل و تغییر قوانین بوده‌ایم. پذیرش لزوم دخالت دولت در حقوق کار، علیرغم ایرادات شرعی مبنی بر حفظ جنبه‌ی خصوصی آن^۱ و تغییرات قانون مجازات اسلامی، درخصوص دیه‌ی غیرمسلمانان، تعدیل مجازات سنگسار و... شاهدی بر این مدعاست.

یکی از ابعاد آزادی آموزشی، آزادی والدین در انتخاب آموزش مذهبی است. این درحالی است که آموزش اصول دینی در مدارس ایران اجباری بوده و هیچ آموزش جایگزینی برای آن پیش‌بینی نشده است. در متون دینی اسلام، افزون بر این که آموزش مذهبی غیررسمی بوده، نمی‌توان اجباری بودن این تعلیمات را از سوی حکومت اسلامی، استنباط کرد. اقدامات پیامبر اکرم (ص) و حضرت علی (ع)، حتی در دوران حکومت خویش- درخصوص تعلیم و تربیت، مبتنی بر بحث و گفتگو، آگاه‌سازی مردم و الگوسازی مناسب از دین اسلام بود، تا آن‌جا که، سنت و سیره‌ی پیامبر و معصومین، از منابع فقه اسلامی به شمار می‌رود (الماسی، ۱۳۷۸، ۸۷). در زمانی نیز که حکومت در اختیار ائمه (ع) نیز نبود، ایشان، تعلیمات خاص خود را به منظور هدایت افکار مردم و معرفی اسلام راستین، انجام می‌دادند. پس از ایشان نیز فقها، این وظیفه را ادامه می‌دهند (همان، ۹۳ و ۹۴).

در ایران پس از اسلام نیز، تعلیم و تربیت مبتنی بر روش غیررسمی و غیراجباری بود، اما نخستین

۱. ر.ک (عراقی، ۱۳۹۵)

منظور نقض اصول حاکم بر حق آموزش، از دیدگاه حقوقی نمی‌تواند قابل قبول باشد. در حالی این‌که قانون‌گذار ایران، نه‌تنها از این حق حمایت نکرده، بلکه در عمل مقرراتی وضع می‌شود که مغایر این حق است.

جمهوری اسلامی ایران به چند طریق می‌تواند اقدام به حمایت از حق بر آموزش کرده و از نقض مقررات معاهدات بین‌المللی جلوگیری نماید. از یک‌سو استناد به قاعده‌ی تغییر اساسی اوضاع و احوال، راهکاری مناسب برای خروج از معاهدات براساس ماده ۶۲ عهدنامه‌ی وین در خصوص حقوق معاهدات (۱۹۶۹ م) است که تاکنون اقدامی توسط دولت جمهوری اسلامی ایران، جهت استناد به این ماده برای خروج از معاهدات مذکور صورت نگرفته است. راه‌کار دیگر، تغییر و تحول در قوانین مغایر با معاهدات بین‌المللی، با توجه به مسائل شرعی و تطبیق آن با مقتضیات زمان است. با توجه به این که اقدامی در راستای خروج از معاهدات بین‌المللی به عمل نیامده، اجرای این مقررات به عنوان قانونی فراتر از قانون داخلی و مورد پذیرش دولت، هم از نظر اخلاقی و هم از نظر حقوقی ضروری است. حق بر آموزش، علاوه بر درج در مقررات داخلی، حتی پیش از اسناد بین‌المللی، یکی از مسایل مورد تاکید دین اسلام است که همواره ضرورت آن در این دین مورد اشاره قرار گرفته است. از این رو، پای‌بندی به آن، با وجود تغییر رژیم به جمهوری اسلامی که هم واجد ویژگی مردم‌سالاری و هم واجد ویژگی حکومت اسلامی است، می‌بایست مورد توجه حداکثری قرار گیرد. بنابراین، بایسته است که در مرحله‌ی نخست، معاهدات بین‌المللی پذیرفته شده مورد توجه بیشتری قرار گرفته و سپس اقدام به وضع یا تعدیل قوانین براساس مساله‌ی اجتهاد و با پای‌بندی به اصول شرعی و آیات شریفه‌ی قرآن صورت گرفته و در مواردی با توجه به قوانین دیگر کشورها با تطبیق آن بر جامعه‌ی اسلامی ایران و با رعایت اهداف دینی آموزش، حمایت‌های مناسب در این راستا انجام شود.

گوناگون و ادیان پذیرفته شده، کاری سهل‌تر خواهد بود تا به رسمیت شناختن حقوق فرقه‌هایی هم‌چون بهائیت که مورد پذیرش جمهوری اسلامی ایران نیست؛ اما از آن جا که تابعان این فرقه نیز، در سرزمین ایران سکونت دارند، به نظر می‌رسد با استناد به اصل چهاردهم قانون اساسی و آیات فوق، برخورداری ایشان از حق بر آموزش بایسته است، اما به دلیل مغایرت دیدگاه‌های ایشان با دیدگاه‌های مذهبی عموم جامعه، می‌توان حق ایشان را با محدودیت‌هایی هم‌چون ممنوعیت ترویج و تبلیغ مذهبی همراه کرد.

۵ نتیجه‌گیری

گرچه قانون اساسی، اصول همگانی بودن و آزادی آموزش را مورد پذیرش قرار داده، اما هیچ اقدام دیگری برای ایفا و حمایت از این حق نکرده است. بی‌توجهی به این اصول موجب نادیده گرفتن حق بر آموزش شده است. این در حالی است که دولت‌ها رکن اساسی حمایت از حقوق مثبت هستند و یکی از وظایف ایشان در این راستا، جلوگیری از تصویب قانون مغایر با حقوق انسانی و لغو مقررات و قوانین مغایر می‌باشد. با این حال، عدم رعایت این اصول به معنای عدم پای‌بندی کامل به مقررات بین‌المللی مورد پذیرش دولت بوده، اما بایسته است که مقررات بین‌المللی پذیرفته شده، به طور کامل رعایت شده و از گذر وضع قوانین داخلی، نقض نشود. گرچه بسیاری از مقررات بین‌المللی، پیش از انقلاب اسلامی پذیرفته شده، لیکن، عدم استناد به تغییر اساسی در اوضاع و احوال، به معنای پذیرش آن بوده و به همین دلیل است که دولت ملزم به اجرای مفاد معاهدات بین‌المللی بوده و با توجه به اهمیت مقررات بین‌المللی که ناشی از اراده‌ی چند دولت و ملت است، نمی‌توان قایل به نقض آن با وضع مقررات داخلی شد. از سوی دیگر، ذات حقوق نسل دوم، مستلزم لغو قوانین مغایر بوده و به طریق اولی مستلزم عدم وضع قوانین جدیدی می‌باشد که در تعارض با مقررات پذیرفته شده‌ی بین‌المللی باشد. با این توضیح، وضع قانون به

منابع

- Almasi, A. M. (1999). *A brief history of the evolution of education in Islam and Iran*, Tehran: Roshd Publications, 1st ed. [In Persian]
- Amid, H. (2010). *Amid dictionary*, Tehran: Rahyaft-e Novin-e Hoor Publications, 1st ed. [In Persian]
- Araqi, A. (1999). *Labor Law*, Vol. 1, Tehran: Samt Publications, 19th ed. [In Persian]
- Beiter, K. (2006). *The protection of the right to education by international law*, Netherland: Matrinusnijhof Publications.
- Craven, M. (2008). *A vision for the development of the International covenant on economic, social and cultural rights*, translated by Mohammad Habibi Mijendeh, Qom: Mofid University Press, 1st ed. [In Persian]
- Durant, W. (1999). *History of civilization*, translated by Ahmad Aram, Vol. 1-5, Tehran: Elmi-Farhangi Publications, 6th ed. (In Persian)
- Foadiayn Damghani, R. (2003). *The image of justice in Quran and Hadith*, Tehran: Loh Mahfouz Publications, 1st ed. [In Persian]
- Ghaari Seyed Fatemi, M. (2011). *Human rights in the contemporary world*, Vol. 1, Tehran: Shahre Danesh Publications, 3rd ed. [In Persian]
- Ghaazi Shariyat Panahi, A. (2019). *Constitutional rights requirements*, Tehran: Mizan Publications, 59th ed. [In Persian]
- Guardian Council Research Center, *a collection of views of the Guardian Council (interpretive, consultative, on the principles of the Constitution)*, (1980-2009). Tehran: Guardian Council Research Center Press, 2nd ed. [In Persian]
- Haji Deh Abadi, M. (2012). *The educational rights of the child in Islam*, Qom: Seminary and University Research Institute, 1st ed. [In Persian]
- Hass, M. (2008). *International human rights: A comprehensive introduction*, Britain: Routledge Publications, 1st ed.
- Javadi Amoli, A. (2010). *The philosophy of human rights*, Qom: Asra Publications, 6th ed. [In Persian]
- Kalantari, K. (2002). *Crisis analysis in Iranian criminal law and ways out of it*, Dissertation, Tehran: Tarbiyat Modarres University Press. [In Persian]
- Khorram Roei, S. (2012). *The origin and formation of modern education in Iran in the age of Constitutionalism*, Hamedan: Abu Ali Sina University Press, 1st ed. [In Persian]
- Moin, M. (2009). *Moin dictionary, One-volume course*, Tehran: Zarrin Press, 4th ed. [In Persian]

- Moosazadeh, R. (2016). *International treaty law*, Tehran: Mizan Publications, 6th ed. [In Persian]
- Morgan, A. (2012). *The Protection of the right of education in the international, European and inter-American human rights system*, Thesis in Central European University, Budapest.
- Movahed, M. (2013). *Truth and justice*, Tehran: Karnameh Press, 4th ed. [In Persian]
- Narveson, J. (2001). *The libertarian idea*, Canada: Broadview Press.
- Nass, J. (2014). *Comprehensive history of religions*, translated by Asghar Hekmat and Parviz Atabaki, Tehran: Elmi-Farhangi Publications, 22nd ed. [In Persian]
- Raasekh, M. (2016). *Right and expediency (articles in Philosophy of Law, Philosophy of Law and Philosophy of Value)*, Tehran: Ney Press, 4th ed. [In Persian]
- Sadeghiram, R. (2020). *Criminal protection of the right of education in Iranian law: Principles and basics*, Dissertation, Kashan: Kashan University Press. [In Persian]
- Raazi, H. (2000). *Avesta: Gathas, Yasna, Yashtas, Wisperd and small Avesta (translation and research)*, Tehran: Behjat Press, 1st ed. [In Persian]
- Saneyi, P. (2010), *Law and Society*, Tehran: Nashre No Press, second edition. (In Persian)
- Scolnicov, A. (2011). *The right to religious freedom in international law*, Britain: Routledge Publications, 1st ed.
- Shafayi, M. (1997). *A comparative study of the theory of changing circumstances in contracts*, Tehran: Qoqunus Press, 1st ed. [In Persian]

Rules, Documents and Reports:

- Basic Principles and Guidelines on the Right to a Remedy and Reparation for Victims of Gross Violations of International Humanitarian Law, 2006.
- Center for Civil and Political rights (CCPR), General Comment, no.22, "Article 18 (freedom of Thought, Conscience or Religion)", 1993.
- Code de l'éducation, Edition: 16/07/2021 available at <http://codes.droit.org/PDF/C>
- ode%20de%20l'C3%A9ducation.pdf
- Human Rights Council, (2014), UNDOC/A/HRC/25/61, available at www.ohchr.org.
- Human Rights Council, (2014), UNDOC/A/HRC/25/75, available at www.ohchr.org.
- Human Rights Council, (2014), UNDOC/A/HRC/69/356, available at www.ohchr.org.

Human Rights Council, (2015),
UNDOC/A/HRC/28/70,
available at www.ohchr.org.

Human Rights Council, (2017),
UNDOC/A/HRC/34/40,
available at www.ohchr.org.

Human Rights Council, (2019),
UNDOC/A/HRC/40/24,
available at www.ohchr.org.

International Covenant on Economic,
Social and Cultural Rights, 1966.

UNESCO Country Programming
Document for the Islamic
Republic of Iran, 2010-2013.

Universal Declaration on Human
Rights, 1948.

Vienna Convention on the Law of
Treaties, 1969.

WebSites:

https://www.radiofarda.com/a/f4_a_fghan_education_iran_un/27201552.html.